

УДК 378.14

**ВПЛИВ САМООЦІНКИ НА ФОРМУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ
САМОСВІДОМОСТІ**

Бахмат Л.В.

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради*

У статті розглядаються питання впливу самооцінки на процес формування професійної педагогічної самосвідомості. Провідною є думка, що високий рівень виконання професійних педагогічних обов'язків залежить від уявлення вчителя про себе як про професіонала. У зв'язку із цим питання формування адекватної самооцінки стають передумовою формування професійної педагогічної самосвідомості.

Ключові слова: самосвідомість, професійна самосвідомість, самооцінка.

**ВЛИЯНИЕ САМООЦЕНКИ НА ФОРМИРОВАНИЕ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО
САМОСОЗНАНИЯ**

Бахмат Л.В.

В статье рассматриваются вопросы влияния самооценки на процесс формирования профессионального педагогического самосознания. Ведущей является идея соответствия качества выполнения профессиональных педагогических обязанностей уровню представлений о себе как о профессионале. В этой связи формирование адекватной самооценки рассматривается в качестве основы для формирования профессионального педагогического самосознания.

Ключевые слова: самосознание, профессиональное самосознание, самооценка.

INFLUENCE OF A SELF-ASSESSMENT ON FORMATION OF PROFESSIONAL PEDAGOGICAL CONSCIOUSNESS

Bakhmat L.

Article devoted to questions of influence of a self-assessment on process of formation of professional pedagogical consciousness are considered. The leader is the idea of compliance of quality of performance of professional pedagogical duties to level of ideas of as about the professional. In this regard formation of an adequate self-assessment is considered as a basis for formation of professional pedagogical consciousness.

Keywords: consciousness, professional consciousness, self-assessment.

На сучасному етапі розвитку суспільства з об'єктивних причин відбувається підвищення ролі та значущості педагога, що вказує на необхідність розглядати професію учителя як складну багатофункціональну структуру. Одночасно із цим внаслідок постійного уточнення якості підготовки випускника освітнього закладу никає проблема пошуку ефективних підходів підвищення якості професійної підготовки педагога, серед яких окреме місце посідає проблема формування професійної педагогічної свідомості, як внутрішнього регулятора професійної педагогічної діяльності. При цьому питання оцінки вчителем стану своєї готовності до виконання на високому професійному рівні широкого спектру завдань, що об'єднані професією вчителя, є близькими до проблеми формування самооцінки, що вказує на зв'язок зазначених питань. **Метою статті** є визначення впливу самооцінки на формування професійної педагогічної самосвідомості.

Традиційно із терміном «самооцінка» асоціюється явище оцінки людиною себе за певними якостями чи здібностями, або ж оцінки власного потенціалу в цілому. У той же час у науці використовують інші поняття, що є близькими, а тому існує потреба у встановленні їх співвідношень. До таких у педагогіці належить образ свого «Я», ставлення до себе. При цьому, для здійснення такого роду співставлень використовується кілька десятків вживаних в даній області понять, зокрема:

довіра до себе, усвідомлення себе, погляд на себе, образ себе, задоволеність собою, оцінка себе тощо. Можливість об'єднати ці поняття дає термін «самоповага», що узагальнює усі доступні характеристики у почуття власної гідності.

Одночасно із цим у науці розроблено «Я – концепцію». Проблема розвитку «Я – концепції» широко висвітлена Р. Бернсом. Автор доводить, що властива процесам самосвідомості концептуальність знаходить вираз у систематизованій «Я – концепції». В концепції «Я» виділяється описова складова, яка називається образом «Я», як певна когнітивна підструктура та емоційно-цілісне ставлення людини до себе. Поведінкові реакції, що породжуються образом «Я» і ставленням до себе, конструюють поведінкову складову концепції «Я». Самооцінка в цій схемі найчастіше прямо ототожнюється з емоційно-ціннісним ставленням суб'єкта до себе, а в окремих випадках – з образом «Я» або концепцією «Я» в цілому.

Проблематика нашого дослідження в окремих аспектах розглядається у працях О.О. Бодальова, Р.А. Максимової, Г.Я. Розена (дослідження взаємозв'язку процесів пізнання інших людей та самопізнання; Н.Є. Аккудінової, А.І. Ліпкіної, В.С. Магуна, Є.І. Савонько, В.Ф. Сафіна (розгляд особливостей самооцінки, її взаємопов'язаності з оцінками оточуючих); Л.В. Берцфаї, Ю.М. Орлова, П.А. Просецького, І.І. Чеснокової (вивчення саморегуляції та самовдосконалення особистості).

Аналіз психолого-педагогічних праць з теми дослідження показав, що самооцінка є спеціальною функцією самосвідомості, її слід розглядати у якості наявності критичної позиції індивіда по відношенню до того, чим він володіє, але це не констатація наявного потенціалу, а саме його оцінка з точки зору певної системи цінностей. Тому самооцінка відповідає на питання не про те, що «Я» умію, а чого це коштує, що це означає? У результаті проведеної самооцінки формується певне ставлення до самого себе, позитивне чи негативне, з наявністю рис заперечення, неприйняття. При цьому розрізняють: оцінку вчителем своїх реальних можливостей (актуальна самооцінка), вчорашніх (ретроспективна) і майбутніх досягнень (потенційна або ідеальна), оцінку з боку інших людей (рефлексивна самооцінка). Якщо актуальна само-

оцінка вище ретроспективної, а ідеальна – вище, ніж актуальна, фіксують зростання професійної самосвідомості. Оптимальним є стан, коли між актуальною і рефлексивною, та актуальною і ідеальною самооцінкою існують мінімальні розбіжності.

Зрозуміло, що знання про себе слугує необхідним матеріалом для самооцінки, яка, в свою чергу, здатна задати модус самовідношення. Таким чином, самооцінка, як така, автономно є дуже важливим, ключовим елементом самопізнання, який в значній мірі може детермінувати особистісний комфорт чи дискомфорт, виражений в ступені самоприйняття суб'єкта, його задоволення самим собою. Крім цього, самооцінка слугує джерелом поповнення знань людини про себе, від рівня самопізнання, усвідомлення людиною об'єктивних закономірностей природи й суспільства залежить ефективність її професійної діяльності [1].

На думку М.В. Троїцької та М.В. Борцової [2], ступінь адекватності образу «Я» з'ясовується у процесі вивчення одного з найважливіших його аспектів – самооцінки. Це процес оцінки особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей. За допомогою самооцінки відбувається регуляція поведінки. Оскільки індивід стає особистістю в результаті спільної діяльності та спілкування, істотно важливі орієнтири для своєї поведінки людина отримує у процесі зіставлення того, що вона робить з тим, чого від неї чекають оточуючі, що дає підстави для формування оцінки власного «Я».

Іншим важливим аспектом формування самооцінки є її зв'язок з рівнем домагань – бажаного рівня самооцінки особистості. «Прагнення до підвищення самооцінки в тому випадку, коли людина має можливість вільно вибирати ступінь труднощів наступних дій, породжує конфлікт двох тенденцій: з одного боку, прагнення підвищити домагання, щоб пережити максимальний успіх, а з другого – знизити домагання, щоб уникнути невдачі. У разі успіху рівень домагань зазвичай підвищується, людина виявляє готовність вирішувати більш складні задачі, під час невдачі – відповідно, знижується. Рівень домагань особистості в конкретній діяльності може бути визначено досить точно» [2, С. 438].

Дослідження самосвідомості на сучасному етапі набувають значення у контексті формування професійної самосвідомості вчителів. Розуміння внутрішніх процесів формування уявлень про себе як про

професіонала є одним із потенційних шляхів стимулювання професійного зростання. За класичними канонами формування самосвідомості у свідомості людини утворюється образ предмета, але він не завжди є адекватним оригіналу. Виходячи з цього, людина прагне зрозуміти навколишній світ та пристосуватися до нього. Саме тому з'являються нові погляди на освіту як неперервний процес, де постійно відбувається розвиток і становлення професіоналізму особистості в системі, який вимагає від педагога високого рівня освіченості, готовності до створення інноваційних моделей і технологій, що мають бути орієнтованими на учнів й забезпечувати їх суб'єктивність і здатність досягти успіхів в життєдіяльності.

Одночасно із переліченими процесами з'являється суб'єктивна позиція і новий тип освоєння діяльності – ставлення до неї. У такий спосіб формується індивідуальна професійна картина світу – новоутворення в структурі уявлення про професію та одночасно активне ставлення до неї. Індивід створює суб'єктивний образ із застосуванням особистісно-значущих складових успішного включення у професійну діяльність ідеального виконання професійних обов'язків. Все це безпосередньо пов'язано з поняттям самосвідомості, тобто усвідомленням та оцінкою людини самої себе, як суб'єкта практичної і пізнавальної діяльності, як особистості.

У ході дослідження також було встановлено, що наявність професійної педагогічної самосвідомості є одним із ключових аспектів розв'язання проблеми формування професійного інтересу. У роботах М.В. Гулакової, А.Г. Здравомислова, О.І. Зотової, В.Б. Ольшанського значна роль приділяється ціннісним орієнтаціям та інтересу до професії, які розглядаються регуляторами усвідомленої поведінки особистості в професійному плані. При цьому значне місце відводиться самосвідомості особистості, оскільки професійна діяльність виступає по відношенню до індивіда як певна цінність. Кожен індивід визначає зазначену цінність по-своєму, виходячи з власних спостережень, досвіду, установок, які розглядаються в якості інформаційної основи для формування професійної самосвідомості.

Самооцінка особистості одночасно виступає важливим аспектом професійної самосвідомості, оскільки вона полягає в оцінюванні са-

мого себе, яке охоплює знання та ставлення (В.Н. Куніцина). Знання та ставлення характеризують і самосвідомість в цілому, однак у самосвідомості провідним вважається її процесуальний характер [3]. Самооцінка ж дає зріз знань людини про себе на певній сходинці свого розвитку. «Професійне Я» вчителя розглядається як обізнаність у своїх професійних якостях та емоційне ставлення до себе як до спеціаліста, тенденції дій стосовно себе у сфері професійного самовиявлення.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження свідчить, що педагогічна діяльність в багатьох аспектах пов'язана з гуманітарною сутністю, з утвердженням в суспільній свідомості образу вчителя, як носія духовних, моральних цінностей, зі ставленням до нього у певній мірі як до еталону. Наприклад, А.С. Роботова та Т.В. Леонтьєва [1] визначили ціннісні характеристики педагогічної професії в суспільній свідомості зауваживши, що вони обумовлюються:

- переконанням в тому, що вчитель повинен бути втіленням і носієм духовної і моральної культури;
- моральною мотивацією педагогічної діяльності;
- моральним характером спілкування і взаємодії вчителя з учнями;
- цілісним впливом учителя на особистість учня, що вимагає від учителя емпатії, мистецтва розуміння іншої людини;
- здатністю вчителя передбачати і оцінювати моральні наслідки своїх дій, рішень, вчинків, експериментування.

Таким чином, професійне становлення тісно пов'язане зі становленням особистості. Педагог здійснює виховний вплив насамперед демонструючи себе особистістю. Це означає, що починаючи із етапу навчання у вищому педагогічному навчальному закладі студент має скласти для себе власне уявлення про те, яке враження про нього він бажає мати від оточуючих у майбутньому. У цьому процесі вирішальне значення належить формуванню самосвідомості засобами настанови на розвиток позитивних особистісних якостей.

Доведено, що процес розвитку професійно значущих особистісних якостей протікає успішно лише тоді, коли суб'єктом чітко усвідомлюються цілі, завдання, умови і способи виконання обраної діяльності (роботи М.Т. Громкової, М.Н. Єрмолова, Е.А. Клімова, Н.В. Кузьміної,

А.І. Піскунова). У разі визначення кінцевим результатом формування професійної педагогічної самосвідомості слід констатувати, що формування необхідних настанов особистості до включення у педагогічну діяльність неможливе без забезпечення відповідного включення в організацію і керівництво навчально-виховним процесом. Тобто, за межами безпосередньої професійної педагогічної діяльності формування професійної педагогічної самосвідомості залишається суто теоретичними настановами, що не мають безпосереднього практичного наповнення у відповідності до наведених складових даного утворення.

Висновок. Високий рівень розвитку самосвідомості майбутнього педагога передбачає самоусвідомлення власного професійного «Я», уміння аналізувати свою поведінку і вчинки, об'єктивно оцінювати їх, виявляти свої недоліки і прагнути самовдосконалювати себе. У зв'язку із цим характер самооцінки вчителем своїх професійних якостей у значній мірі відповідає за становлення його професійної педагогічної самосвідомості.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Соколова Е.Т. Самосознание и самооценка при аномалиях личности. / Елена Теодоровна Соколова – М.: 1989. – 215 с.
2. Троїцька М.Є., Борцова М.В. Професійна педагогічна самосвідомість як умова розвитку позитивної Я-концепції учнів / Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2011, № 1 (3). – с. 435-441.
3. Чеснокова И.И. Проблема самосознания в психологии / Чеснокова И.И. – М.: Наука, 1977. – 144 с.